

Historia

Zorganizowana spółdzielczość powstała w Europie w połowie XIX jako ruch samoobrony i samopomocy uboższych i średniozamożnych grup społecznych wobec negatywnych dla nich skutków rozwijającego się kapitalizmu. Formy spółdzielcze wywodziły się z istniejących od stuleci we wszystkich społecznościach rolniczych i miejskich tradycji współdziałania gospodarczego i wzajemnej pomocy w razie pojawiających się okazjonalnie bądź cyklicznie potrzeb i zagrożeń, a twórcy ich nawiązywali zwykle do jednego z trzech wielkich prądów ideowych popularnych w tamtej epoce: socjalizmu, liberalizmu i solidaryzmu chrześcijańskiego. Choć za pierwszą spółdzielnię na świecie uważa się powszechnie powstałą w 1844 r. w Anglii spółdzielnię spożywców **Roczdelskie Stowarzyszenie Sprawiedliwych Pionierów**, w tym samym czasie, a nawet wcześniej, w wielu krajach pojawiały się liczne podobne inicjatywy; w Polsce np. czołowym prekursorem spółdzielczości stał się Stanisław Staszic, założyciel **Hrubieszowskiego Towarzystwa Rolniczego Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach** (1816 r.).

Od tego okresu we wszystkich niemal krajach europejskich, a także na innych kontynentach, powstawało wiele spółdzielni różnych typów: spożywców, rolniczych, oszczędnościowo-kredytowych, mieszkaniowych, pracy itp. Zwykle, dla zwiększenia efektywności swego działania, tworzyły one swoje organizacje regionalne i ogólnokrajowe, zaś w 1895 r. założony został **Międzynarodowy Związek Spółdzielczy**, istniejący do tej pory jako największa (reprezentująca ok. 1 mld spółdzielców) i jedna z najstarszych organizacji pozarządowych na świecie. Władze wielu państw przyjmowały sprzyjające rozwojowi spółdzielczości regulacje prawne. Do najstarszych należą brytyjska **Industrial and Provident Societies Act** (1852), pruska ustawa z 1867 r. (od 1871 r. obowiązująca w całej Rzeszy Niemieckiej) czy austriacka i belgijska (obie z 1873 r.).

Na ziemiach polskich spółdzielczość rozwijała się podobnie jak krajach Europy Zachodniej, działając w ramach legislacji państw zaborczych. Obok wielu innych typów spółdzielni, szczególnie znane się stały wielkopolskie **banki ludowe** (od 1861 r.) i „**Rolniki**” (od 1900 r.), spółdzielnie spożywców w Królestwie (od 1869 r.) czy galicyjskie **Kasy Stefczyka** (od 1891 r.). Powstawały pierwsze spółdzielnie pracy (1872 r.), mleczarskie (1882 r.), mieszkaniowe (1890 r.). Wszystkie one odgrywały ogromną rolę nie tylko w awansie gospodarczym i społecznym wsi i miast, ale również kulturalną i patriotyczną w obronie polskości. Pojawiały się „**wzorowe wsie spółdzielcze**”, w których współistniały i współdziałały ze sobą liczne formy spółdzielni, jak słynny Lisków, Sterdyń, Handzlówka czy Albigowa. W spółdzielczość angażowało się wielu czołowych działaczy społecznych i gospodarczych, ale i intelektualistów tamtej epoki, takich jak Edward Abramowski, późniejszy prezydent RP Stanisław Wojciechowski, pisarze Bolesław Prus, Maria Dąbrowska czy Stefan Żeromski. Doniosłą rolę przy tworzeniu spółdzielni odgrywali księża – ks. P. Wawrzyniak, późniejszy biskup ks. S. Adamski, ks. W. Bliziński i wielu innych.

Spółdzielczość rozwijała się pomyślnie również po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Wpływ na to miało wyczulenie na potrzeby społeczne, aktywność wielu zaangażowanych działaczy, a przede wszystkim przyjęcie w dniu 29 października 1920 r. Ustawy o spółdzielniach uważanej za jedną z najlepszych i najnowocześniejszych w skali Europy w tamtych latach regulacji prawnych dla spółdzielczości. By lepiej realizować swe cele, spółdzielnie tworzyły związki różnych pionów, będące w pewnej mierze kontynuacją takich organizacji z okresu zaborów. Najwyższym organem całej spółdzielczości stała się **Państwowa Rada Spółdzielcza**, instytucja o szczególnym spółdzielczo-rządowym

charakterze. Działalność Spółdzielczy Instytut Naukowy, rozwijała się edukacja spółdzielcza, wydawana była spółdzielcza prasa. Szacuje się, że przed wybuchem II wojny światowej, co piąty obywatel RP był członkiem jakiejś spółdzielni, w handlu detalicznym udział spółdzielni sięgał do 5%, w skupie produktów rolnych do 12%, zaś 20% depozytów oszczędnościowych złożone było w bankach i kasach spółdzielczych. Spółdzielnie mieszkaniowe nadawały kształt nowobudowanym dzielnicom miast (np. warszawski Żoliborz czy Ochota w Warszawie) i nieraz, jak warszawski WSM, realizowały ambitny program społeczny. Polscy działacze odgrywali aktywną rolę w **Międzynarodowym Związku Spółdzielczym**, uczestnicząc m. in. w opracowaniu Zasad Spółdzielczych przyjętych przez paryski Kongres Związku w 1937 r.

II wojna światowa przerwała ten dynamiczny rozwój i przyniosła ogromne straty potencjałowi gospodarstwu i zasobom ludzkim spółdzielni. Wiele z nich kontynuowało jednak swoją działalność współpracując nieraz z polskim podziemiem niepodległościowym.

Po 1945 r. warunki działania spółdzielczości zostały diametralnie zmienione i całkowicie podporządkowano ją polityce państwa. W ciągu kilkunastu lat po wojnie poddana została odgórnym procesom etatyzacji, centralizacji i biurokratyzacji, wymuszono na niej praktyczną monopolizację pewnych sfer życia społeczno-gospodarczego (mieszkalnictwo, handel detaliczny, zaopatrzenie rolników i skup produktów rolnych), co więcej na przełomie lat 40. i 50. włączono ją w próby siłowej kolektywizacji rolnictwa (poprzez rolnicze spółdzielnie produkcyjne). Wszystko to sprawiło, że mimo bezprecedensowego rozwoju jej potencjału gospodarczego (udział w PKB pod koniec lat 80. dochodził do 12%), straciła swój samorządny i społeczny charakter, członkowie utracili jakikolwiek wpływ na to, co działo się w ich spółdzielniach, w większości przestali utożsamiać się z nimi, traktując je jako element aparatu partyjno-państwowego. Przyczyniło się to do ugruntowania negatywnego wizerunku spółdzielczości po zmianach ustrojowych 1989 roku, kiedy to nastąpiła gwałtowna przebudowa systemu spółdzielczego w Polsce.

* * *

History of the Cooperative Movement

The text of a short lecture on the history of the cooperative movement across the world and in Poland. First Polish pre-cooperative initiative Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach (1816) and British Rochdale Society of Equitable Pioneers (1844) are mentioned as well as the main ideological sources of the cooperative movement: the socialist, liberal and christian- solidaristic concepts. The role of the International Cooperative Alliance and of cooperative legislations in various countries are described. The lecture mentions the history of Polish cooperatives from mid 19th century (when Poland did not exist as an independent country) till 1918-1939, the period of a boom of the movement in independent Poland between the world wars. Finally the position of coops in the times of communism system 1945-1989, when the movement was totally subordinated to the state and was forced to monopolize some sectors of economy, is described, what resulted in the negative image of the cooperatives after restoring democracy and free market economy in 90-ies.

*This issues are further developed in the presentation (98 slides) **History and traditions of the co-operative movement** (Historia i tradycje spółdzielczości.ppt)*

* * *

Zasady Spółdzielcze

Zasady te powstały jeszcze w XIX w., kiedy to w 1844 r. tkacze z Rochdale w Anglii powołali do życia pierwszą na świecie Spółdzielnię Sprawiedliwych Pionierów. Program tej spółdzielni zawarto w sześciu punktach, które dziś nazywane są zasadami rochdałskimi i które stanowią trzon aktualnych zasad spółdzielczych przyjętych przez międzynarodowy ruch spółdzielczy.

1. Dobrowolnego i otwartego członkostwa

Spółdzielnie są organizacjami dobrowolnymi, dostępnymi dla wszystkich osób mogących skorzystać z ich świadczeń i gotowych wypełniać obowiązki związane z członkowstwem, bez dyskryminowania płci, statusu społecznego, rasy, przekonań politycznych i religii. Dobrowolne członkostwo oparte jest na trzech regułach: „otwartych drzwi”, równouprawnienia członków, obowiązków członków wobec spółdzielni.

2. Demokratycznej kontroli członkowskiej

Spółdzielnie są demokratycznymi organizacjami zarządzanymi i kontrolowanymi przez członków, którzy aktywnie uczestniczą w określaniu polityki działania spółdzielni i podejmowaniu decyzji. Mężczyźni i kobiety, pełniący w spółdzielniach funkcje z wyboru, są odpowiedzialni wobec członków.

W spółdzielniach członkowie mają równe prawo głosu (jeden członek - jeden głos). Związki spółdzielcze organizuje się również na demokratycznych zasadach.

3. Ekonomicznego uczestnictwa członków

Członkowie równomiernie składają się na majątek spółdzielni i demokratycznie go kontrolują. Część tego majątku jest niepodzielna i stanowi własność spółdzielni. Zazwyczaj członkowie nie otrzymują, lub otrzymują bardzo małą dywidendę od swoich udziałów, stanowiących warunek ich członkostwa. Nadwyżki bilansowe członkowie przeznaczają na następujące cele: rozwój spółdzielni, zwiększenie funduszu rezerwowego, zwrot członkom (proporcjonalne do ich transakcji ze spółdzielnią), finansowanie innej działalności zatwierdzonej przez członków.

4. Autonomii i niezależności

Spółdzielnie są samorządnymi, samopomocowymi organizacjami, zarządzanymi przez swoich członków. W przypadku zawierania umów z innymi jednostkami organizacyjnymi lub zwiększania swojego kapitału korzystając z zewnętrznych źródeł, czynią to w taki sposób, by zapewnić demokratyczne zarządzanie przez członków i utrzymać swoją spółdzielczą niezależność

5. Kształcenia, szkolenia, informacji

Spółdzielnie zapewniają swoim członkom, przedstawicielom wybranych organów, oraz pracownikom i personelowi kierowniczemu możliwość kształcenia i szkolenia, tak aby mogli efektywnie przyczynić się do rozwoju spółdzielni.

6. Współdziałania

Spółdzielnie starają się służyć swoim członkom w sposób najbardziej efektywny oraz wzmacniać ruch spółdzielczy poprzez współpracę. Zasada ta jest rozumiana szeroko, tzn. nie tylko w skali lokalnej - między spółdzielniami działającymi w danym środowisku, czy krajowej - między wszystkimi spółdzielniami i ich związkami, ale i w skali międzynarodowej.

7. Troski o społeczność lokalną

Spółdzielnie pracują na rzecz właściwego rozwoju społeczności lokalnych, w których działają, poprzez prowadzenie polityki zaaprobowanej przez członków.

* * *

Cooperative Principles

Seven cooperative principles, as formulated in ICA Statement on Cooperative Identity of 1995, are quoted.

*This issues are further developed in the presentation (48 slides) **Co-operative Values and Principles** (Zasady i wartości spółdzielcze.ppt) which reviews the history of the Cooperative Principles and their present meaning, and discusses in details each of ICA Principles.*

* * *

Branże Spółdzielcze

1. Gminne Spółdzielnie "Samopomoc Chłopska"
2. Spółdzielnie Pracy
3. Spółdzielnie Inwalidów i Niewidomych
4. Spółdzielcze Grupy Producentów Rolnych
5. Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne
6. Spółdzielnie Ogrodniczo-Pszczelarskie
7. Spółdzielnie Kółek Rolniczych
8. Spółdzielnie Mleczarskie
9. Spółdzielnie Spożywców "SPOŁEM"
10. Spółdzielnie Mieszkaniowe
11. "Cepelia"
12. Banki Spółdzielcze
13. Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe
14. Spółdzielnie Rzemieślnicze
15. Spółdzielnie Socjalne
16. Spółdzielnie Uczniowskie

* * *

All sectors of the cooperative movement that exist at present in Poland are enumerated:

1. "Peasants' Self-help" Community coops
2. Workers' coops
3. Disabled and Blind Persons coops
4. Cooperative Farmers Groups
5. Horticultural and Bee-keepers coops
6. Agricultural Production coops
7. Agricultural Circles coops (agricultural services coops)
8. Dairy coops
9. "Społem" Consumers coops
10. Housing coops
11. "Cepelia" Folk Artisans' coops
12. Cooperative banks
13. Cooperative Savings and Credit Unions
14. Handicraftsmen's coops
15. Social coops
16. Students' coops (operating in all levels schools)

*The sectors are described in details in the presentation (31 slides) **Organizational structure of Polish cooperative movement** (Struktura organizacyjna polskiej spółdzielczości.ppt) – the review of basic information on the role and functions of the National Cooperative Council and sectoral Auditing Unions, and on the characteristics and statistics of the sectors.*

* * *

*As a supplement the presentation (45 slides) **Co-operatives and Co-operative Organizations in Europe** (Spółdzielczość w Europie.ppt) is enclosed – the review of information on the cooperative legislation in various EU countries, on the statistics of the cooperative movement in Europe, types and models of cooperative societies, new trends in the movements, European cooperative organizations and cooperative policies of European institutions.*

Projekt finansowany był ze wsparciem Komisji Europejskiej. Niniejsze materiały odzwierciedlają wyłącznie poglądy Autora, zaś Komisja Europejska nie może ponosić żadnej odpowiedzialności za wykorzystanie w jakikolwiek sposób informacji zawartych w nich.

This project has been funded with support from the European Commission. This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.